

UDK:81.22

Anora JABBAROVA,
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, PhD
E-mail: jabbarova.anora86@gmail.com

O'zbekiston Milliy universiteti professori, f.f.d. J.Djumabayeva taqrizi asosida

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INSON HISSIYOTLARINI TAVSIFLOVCHI FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida inson hissiyotlarini ifodalovchi frazeologik birliklarning o'xshashlik va farqlari tahlil qilingan. His-tuyg'ularni ifodalashda har bir tilning o'ziga xos madaniy xususiyatlari va xalqning qadriyatleri aks etgan. Ingliz va o'zbek tillarida quvonch, g'azab, qayg'u, qo'rquv va muhabbat kabi asosiy his-tuyg'ular turli obrazlar orqali ifodalanadi, bu esa ikki madaniyat o'rtasidagi umumiylik va farqlarni ko'rsatadi. Maqolada har ikki tildagi frazeologik birliklar orqali inson hissiyotlarining obrazli tarzda bayon qilinishi va bu birliklarning ma'naviy mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inson hissiyotlari, frazeologik birliklar, madaniy o'xshashliklar, madaniy farqlar, his-tuyg'ularni ifodalash, quvonch, g'azab, qayg'u, muxabbat va qo'rquv.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ, ОПИСЫВАЮЩИЕ ЧУВСТВА ЧЕЛОВЕКА В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В данной статье анализируются сходства и различия фразеологизмов, выражающих эмоции человека в английском и узбекском языках. Выражение чувств отражает уникальные культурные особенности каждого языка и ценности народа. Основные эмоции, такие как радость, гнев, печаль, страх и любовь, выражаются через разные образы на английском и узбекском языках, что показывает сходства и различия между двумя культурами. В статье описывается образное выражение человеческих эмоций через фразеологизмы в обоих языках и духовная сущность этих единиц.

Ключевые слова: Эмоции человека, фразеологизмы, культурные сходства, культурные различия, выражение эмоций, радости, гнева, печали, любви и страха.

PHRASEOLOGICAL UNITS DESCRIBING HUMAN FEELINGS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation

This article analyzes the similarities and differences of phraseological units expressing human emotions in English and Uzbek languages. The expression of feelings reflects the unique cultural characteristics of each language and the values of the people. Basic emotions such as joy, anger, sadness, fear, and love are expressed through different images in English and Uzbek, which shows the commonalities and differences between the two cultures. The article describes the figurative expression of human emotions through phraseological units in both languages and the spiritual essence of these units.

Key words: Human emotions, phraseological units, cultural similarities, cultural differences, expression of emotions, joy, anger, sadness, love and fear.

Kirish. Inson hissiyotlarini tavsiflovchi birliklar (frazeologik birliklar) tilning eng muhim va teran qismlaridan biri hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillarida ham shunday birliklar insonning turli hissiyotlarini ifodalashda muhim o'rin tutadi. Bu birliklar turli madaniyatlar va tillarda turlicha shakl va mazmun kasb etadi, lekin umumiy vazifasi — inson hissiyotlarini samarali va ta'sirchan ifodalash.

Frazeologik birliklar — bu to'liq yoki qisman muqim (o'zgarmas) ma'noga ega bo'lgan so'z birikmalari bo'lib, ular inson hissiyotlarini yoki muayyan vaziyatlarni badiiy yorqinlik bilan ifodalash uchun qo'llaniladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar bir necha turlarga bo'linadi:

Metaforalar: So'zlarning ko'chma ma'noda qo'llanilishi. Masalan, ingliz tilidagi "butterflies in the stomach" (hayajonlanish) va o'zbek tilidagi "qo'lidan kelmaslik" (biror ishni qila olmaslik).

Metonimiyalar: Ob'ektlar orasidagi munosabatlar orqali hissiyotni ifodalash. Ingliz tilidagi "cold shoulder" (beparvolik ko'rsatish) yoki o'zbek tilidagi "qora ko'zlik" (achchiqlik).

Giperbolalar: Ortiqcha yoki qisqartirib aytish orqali hissiyotlarni kuchaytirish. Masalan, "to be over the moon" (juda xursand bo'lish) yoki "bu yangilik jonimga tegdi" (juda zalvorli narsa).

Ingliz tilida inson hissiyotlarini ifodalovchi birliklar turli his-tuyg'ularni, shu jumladan quvonch, g'azab, qayg'u, hayajon, qo'rquv va muhabbatni ifodalaydi.

Quvonch va mamnuniyat: "On cloud nine" — juda xursand va baxtiyor holatni anglatadi.

G'azab va achchiqlik: "Blow a fuse" — juda qattiq g'azablanish, nazoratni yo'qotish.

Qayg'u va alam: "Down in the dumps" — juda qayg'uli va tushkun holat.

Hayajon va qo'rquv: "Scared stiff" — juda qattiq qo'rqib qolish.

Tahlil va qiyoslash. Ingliz tilidagi hissiyotlarni ifodalovchi frazeologik birliklar his-tuyg'ularni ta'sirli tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Ular kundalik muloqotda, adabiyotda, va hatto kino va seriallarda ham keng qo'llaniladi. Quyida insonning turli hissiyotlarini ifodalovchi ayrim mashhur frazeologik birliklarni ko'rib chiqamiz:

Quvonch va mamnuniyatni ifodalovchi frazeologik birliklar

On cloud nine: Juda xursand va baxtiyor holatni anglatadi.

After hearing the good news, she was on cloud nine. (Yaxshi yangilikni eshitgach, u juda baxtiyor edi.)

Walking on air: Butunlay baxtiyor va quvonchli bo'lish holatini bildirish.	He's been walking on air since he got that promotion. (U ko'tarilganidan beri juda quvonchli holda.)
In seventh heaven: Juda katta baxt va quvonch holati.	When they announced her name as the winner, she was in seventh heaven. (Uning ismini g'olib sifatida e'lon qilganlarida, u juda xursand edi.)

G'azab va achchiqlikni ifodalovchi frazeologik birliklar:

Blow a fuse: Juda qattiq g'azablanish, nazoratni yo'qotish.	He blew a fuse when he found out that his car had been scratched. (Uning mashinasi tiralganini bilgach, juda qattiq g'azablandi.)
See red: Juda achchiqlanish, g'azabni his qilish.	She saw red when she realized that her project had been rejected. (U o'z loyihasi rad etilganini bilgach, juda achchiqlandi.)
Hot under the collar: G'azablanish yoki asabiylashish holati.	He gets hot under the collar whenever someone mentions his rival. (Kimdir uning raqibini tilga olsa, u darhol asabiylashadi.)

Qayg'u va alamni ifodalovchi frazeologik birliklar:

Down in the dumps: Juda qayg'uli va tushkun holatda bo'lish.	She's been down in the dumps since her best friend moved away. (Uning eng yaqin do'sti ko'chib ketganidan beri u juda qayg'uli.)
Broken-hearted: Yurak og'rig'i, qayg'uli holat.	He was broken-hearted after his girlfriend left him. (Qiz do'sti uni tashlab ketganidan keyin u yurak og'rig'i his qildi.)
Feel blue: Qayg'u yoki tushkunlikni his qilish.	I always feel blue on rainy days. (Yomg'irli kunlarda men har doim qayg'u his qilaman.)

Bu frazeologik birliklar inson his-tuyg'ularini kuchli va ta'sirchan tarzda ifodalashga yordam beradi. Ular nafaqat tilni boyitish, balki muloqotda his-tuyg'ularni ta'sirli tarzda yetkazish uchun ham juda muhimdir.

O'zbek tilida ham inson hissiyotlarini ifodalash uchun ko'plab frazeologik birliklar mavjud bo'lib, ular xalq madaniyati va urf-odatlariga chuqur bog'liqdir.

Xursandchilik va mamnuniyat: "Yuragi yorishmoq" – xursand bo'lish, ko'ngli ko'tarilmoq.

G'azab va achchiqlik: "Ko'zi qonga to'lmoq" – juda qattiq g'azablanish.

Qayg'u va alam: "Yuragi ezilmoq" – qayg'u yoki alam tuymoq.

Hayajon va qo'rquv: "Yuragi ortiga tortib ketmoq" – juda qo'rqib ketish.

O'zbek tilidagi hissiyotlarni ifodalovchi frazeologik birliklar xalq madaniyati va tafakkurini teran ifodalaydi. Bu birliklar orqali insonning turli his-tuyg'ulari, holatlari va kayfiyatlari juda ta'sirli va obrazli tarzda bayon etiladi. Quyida o'zbek tilida inson hissiyotlarini ifodalovchi ayrim mashhur frazeologik birliklarni ko'rib chiqamiz:

Quvonch va mamnuniyatni ifodalovchi frazeologik birliklar:

Yuragi yorishmoq: Xursand bo'lish, ko'ngli ko'tarilish holatini bildirish.	Yangi yangilikni eshitib, uning yuragi yorishdi. (Yangi yangilikni eshitib, u juda xursand bo'ldi.)
Yuzlari gul-gul yozilmoq: Katta quvonch va mamnuniyat his qilish.	Mukofotni olganda, uning yuzlari gul-gul yozildi. (Mukofotni olganida u juda quvonchli edi.)
Qo'lga qonat bitmoq: Xursandchilikdan kuch va g'ayrat paydo bo'lish holati.	Imtihondan muvaffaqiyatli o'tgach, uning qo'lga qonat bitganday bo'ldi. (Imtihondan o'tgach, u o'zini juda kuchli his qildi.)

G'azab va achchiqlikni ifodalovchi frazeologik birliklar:

Ko'zi qonga to'lmoq: Juda qattiq g'azablanish holati.	Uning ishini buzganlarini bilgach, uning ko'zi qonga to'ldi. (U ishini buzganini bilgach, juda qattiq g'azablandi.)
Yuzidan o't chiqmoq: Juda qattiq achchiqlanish, g'azabini bildirish.	Yolg'on so'zlanganini eshitib, uning yuzidan o't chiqdi. (Yalg'on so'zlanganini eshitgach, u juda achchiqlandi.)
Oltinchidan olov chiqmoq: Juda qattiq g'azablanib, nazoratni yo'qotish holati.	Uni kamsitganlarini eshitgach, oltinchidan olov chiqdi. (Kamsitganini eshitgach, u juda g'azablanib ketdi.)

Qayg'u va alamni ifodalovchi frazeologik birliklar:

Yuragi ezilmoq: Qayg'u yoki alam tuyishi.	Do'sti uni tashlab ketgach, uning yuragi ezildi. (Do'sti ketganidan keyin, u juda qayg'uli bo'ldi.)
Ko'ngli qoraymoq: Juda qayg'uli va alamli bo'lish holati.	Yaqin kishisini yo'qotganidan keyin uning ko'ngli qoraydi. (Yaqin kishisini yo'qotgandan keyin, uning ko'ngli juda alamli bo'ldi.)
Joni kuymoq: Alam va qayg'u his qilish.	Bolasi kasallanganini eshitib, uning joni kuydi. (Bolasi kasallanganini eshitgach, u juda qayg'u his qildi.)

Bu frazeologik birliklar inson his-tuyg'ularini chuqur va ta'sirli tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Ular o'zbek tilining boyligi va madaniy qadriyatlarini namoyon etadi hamda o'zaro muloqotda inson hissiyotlarini yaxshi ifodalashda qo'llaniladi.

Ingliz va o'zbek tilidagi frazeologik birliklar madaniy va ma'naviy o'xshashliklarga ega bo'lsa-da, ularning kelib chiqishi va qo'llanilishida farqlar mavjud. Masalan, ingliz tilida "cat's got your tongue?" ifodasi biror kishi so'zsiz qolgan holatda qo'llanilsa, o'zbek tilida "tildi yo'q" yoki "gapi qotdi" kabi iboralar o'xshash mazmunda qo'llaniladi. Shuningdek, his-tuyg'ularning ifodalari turli madaniy tajribalar va an'analarga asoslanganligi tufayli, har ikki tildagi birliklar turlicha shaklda namoyon bo'ladi.

Ingliz va o'zbek tilidagi inson hissiyotlarini ifodalovchi frazeologik birliklarni tahlil qilish orqali madaniy o'xshashliklar va farqlarni aniqlash mumkin. Bu birliklar har bir tilga xos madaniy xususiyatlar, xalqning qadriyatlarini, urf-odatlarini va hayot tarzini aks ettiradi.

Madaniy o'xshashliklar:

Umumiy hissiyotlar ifodasi: Har ikki tilda ham insonning asosiy his-tuyg'ulari, shu jumladan quvonch, g'azab, qayg'u, hayajon va muhabbat kabi holatlar frazeologik birliklar orqali ifodalanadi. Masalan, ingliz tilidagi "on cloud nine" va o'zbek tilidagi "qo'lga qonat bitmoq" birliklari har

ikkalasi ham juda xursandchilik holatini anglatadi. Bu holat insonning quvonchini chuqur va badiiy tarzda ifodalashda o'xshash usullarning qo'llanilishini ko'rsatadi.

Kuchli emotsiyalar ifodasi: Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarida kuchli his-tuyg'ular, masalan, juda g'azablanish yoki qo'rquv, obrazli ifodalanadi. Ingliz tilida "to see red" (juda g'azablanish) birligi va o'zbek tilida "ko'zi qonga to'lmoq" birligi bir xil ma'noni bildiradi. Bu umumiylik shundan dalolat beradiki, har ikki tilda ham kuchli his-tuyg'ularni ifodalash uchun o'xshash metaforalar qo'llaniladi.

Hayotiy tajribalar: Insonning umumiy hayot tajribalari har bir tilda frazeologik birliklar orqali ifodalanadi. Masalan, qayg'u yoki alamni ifodalashda ingliz tilidagi "down in the dumps" va o'zbek tilidagi "yuragi ezilmoq" birliklari insonning tushkunlik holatini anglatadi.

Madaniy farqlar:

Obrazlar va simvollar: Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarida qo'llaniladigan obrazlar ko'pincha turlicha bo'ladi. Bu madaniy tafovutlar va xalqning turli xil qadriyatlarini, urf-odatlarini bilan bog'liq. Masalan, ingliz tilidagi "a storm in a teacup" (arzimagan narsani katta muammo qilib ko'rsatish) birligidagi "chayko'zadagi bo'ron" obrazi o'zbek tilidagi frazeologik birliklarda qo'llanilmaydi, lekin o'zbek tilida "piyola to'la qayg'u" (arzimagan qayg'u) kabi birliklar mavjud.

Ifodalash usullari: Ingliz va o'zbek tillaridagi birliklar hissiyotlarni ifodalashda turlicha usullardan foydalanadi. Masalan, muhabbatni ifodalashda ingliz tilida "to fall head over heels in love" (juda qattiq sevib qolish) birligi qo'llanilsa, o'zbek tilida "yuragiga yoqmoq" (qalbiga manzur bo'lish) singari birliklardan foydalaniladi. Ingliz tilida muhabbat hissiyotlari "to'liq berilganlik" obrazi bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida muhabbat ko'pincha "yurak" va "ko'ngil" obrazlari orqali ifodalanadi.

Madaniy aloqadorlik: Ingliz frazeologik birliklari ko'pincha g'arb madaniyati, tarixiy voqealar yoki mashhur insonlar bilan bog'liq bo'lib, bu ularning ma'nosiga ta'sir qiladi. Masalan, "Achilles' heel" (ahillikning zaif joyi) birligi grek mifologiyasiga bog'liq. O'zbek tilida esa xalq rivoyatlari va qadriyatlaridan kelib chiqib shakllangan birliklar ko'p, masalan, "Qora qo'y" (biror joyda yoki jamoada hammaga yoqmaydigan shaxs).

Ko'chma ma'noda qo'llanilishi: O'zbek tilida ko'pincha frazeologik birliklar ko'chma ma'noda qo'llaniladi va bu ko'proq amaliy hayotga va inson tajribalariga tayangan. Masalan, "yuragi yorishmoq" so'zma-so'z ko'chma ma'noni ifodalaydi, bu ko'pincha inson hissiyotini aniq va ta'sirchan tarzda bayon etadi. Ingliz tilida esa "to be on cloud nine" birligi insonning kuchli quvonchini ifodalab, o'ziga xos obrazlilikka ega.

Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarini qiyoslab o'rganish, ularning tuzilishi va semantik xususiyatlarini tahlil qilish muhim. Masalan, ikki tildagi birliklarning umumiy ma'nolari o'xshash bo'lsa-da, ularni ifodalovchi obrazlar har xil bo'lishi mumkin. Ingliz tilida "to have a chip on one's shoulder" (kimgadir g'azablanish, xafa bo'lish) va o'zbek tilida "o'ch olish" kabi birliklar shunday misollarga kirib, ularning mazmuni o'xshash bo'lsa-da, obrazlari turlicha.

Xulosa. Ingliz va o'zbek frazeologik birliklaridagi madaniy o'xshashlik va farqlar har bir xalqning hayoti, urf-odatlari va qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq. Ularni qiyoslab o'rganish har bir tildagi inson hissiyotlarini qanday ifodalashni va bu ifodalar ortidagi madaniy munosabatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tilning bu boyligi uning frazeologiyasida yaqqol aks etadi va buning natijasida turli madaniyatlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlar yuzaga chiqadi.

Ingliz va o'zbek frazeologik birliklaridagi madaniy o'xshashlik va farqlar har bir xalqning hayoti, urf-odatlari va qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq. Ularni qiyoslab o'rganish har bir tildagi inson hissiyotlarini qanday ifodalashni va bu ifodalar ortidagi madaniy munosabatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tilning bu boyligi uning frazeologiyasida yaqqol aks etadi va buning natijasida turli madaniyatlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlar yuzaga chiqadi.

ADABIYOTLAR

1. Arnold, I. V. (1986). *The English Word*. Moscow: High School Publishing House.
2. Muminov, N. (1994). *O'zbek tili frazeologiyasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
3. Kunin, A. V. (1996). *English-Russian Phraseological Dictionary*. Moscow: Russian Language Publishers.
4. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
5. Madaminov, X. (2001). *O'zbek frazeologizmlarining lingvokulturologik tahlili*. Toshkent: Fan.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
7. Boltaeva, G. (2005). *O'zbek va ingliz frazeologizmlarining qiyosiy tahlili*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
8. Cowie, A. P., & Mackin, R. (1975). *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. Oxford University Press.
9. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge University Press.
10. Fazilova, Sh. (2018). *O'zbek frazeologiyasida inson his-tuyg'ulari ifodasi*. Toshkent: Nashriyot.
11. Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford: Clarendon Press.
12. Kamilov, B. (2010). *O'zbek xalq maqollari va idiomalarida hissiyot ifodasi*. Toshkent: Ma'naviyat.